

Samenvatting

Het onderzoek 'Taalpeiling yn Fryslân' (De Jong & Riemersma, 1994) is gericht op de beheersing van het Nederlands en het Fries door leerlingen aan het einde basisschool. De opzet van het onderzoek is gebaseerd op de taalpeiling van PPON, zodat een verantwoorde vergelijking van de resultaten met de resultaten van PPON gemaakt kan worden. De conclusie is, dat de leerlingen in Friesland aan het einde van de basisschool het Nederlands even goed beheersen als de andere leerlingen in Nederland. De beheersing van het Fries daarentegen blijft achter bij de in de kerndoelen geformuleerde verwachtingen. Het onderzoek besluit met de aanbeveling een doordacht taalbeleid voor tweetalig onderwijs in Friesland te ontwikkelen.

1 Inleiding

Sinds 1980 is Fries een verplicht onderdeel van het onderwijsaanbod op de basisscholen in Friesland. Uit een onderwijskundig perspectief ligt het voor de hand, dat de beleidsmaatregel tot invoering van het Fries als verplicht vak na een ruime invoeringsperiode geëvalueerd wordt. Geconstateerd kan worden, dat deze evaluatie niet heeft plaatsgevonden. Dit heeft als consequentie, dat de ontwikkeling van leerplannen, leermiddelen en de didactiek van het tweetalig onderwijs in Friesland gebaseerd is op veronderstellingen. Door het ontbreken van gegevens is er evenmin inzicht in de effecten van het tweetalig onderwijs op de beheersing van het Nederlands door zowel Friestalige als niet-Friestalige leerlingen. Dit betekent tevens, dat in de discussies met leerkrachten over de vormgeving van het tweetalig onderwijs en in de gesprekken met ouders over het belang ervan geen beroep gedaan kon worden op empirische gegevens. Om in deze behoefte aan empirische gegevens te voorzien is het onderzoek 'Taalpeiling yn Fryslân' (De Jong & Riemersma, 1994) uitgevoerd.

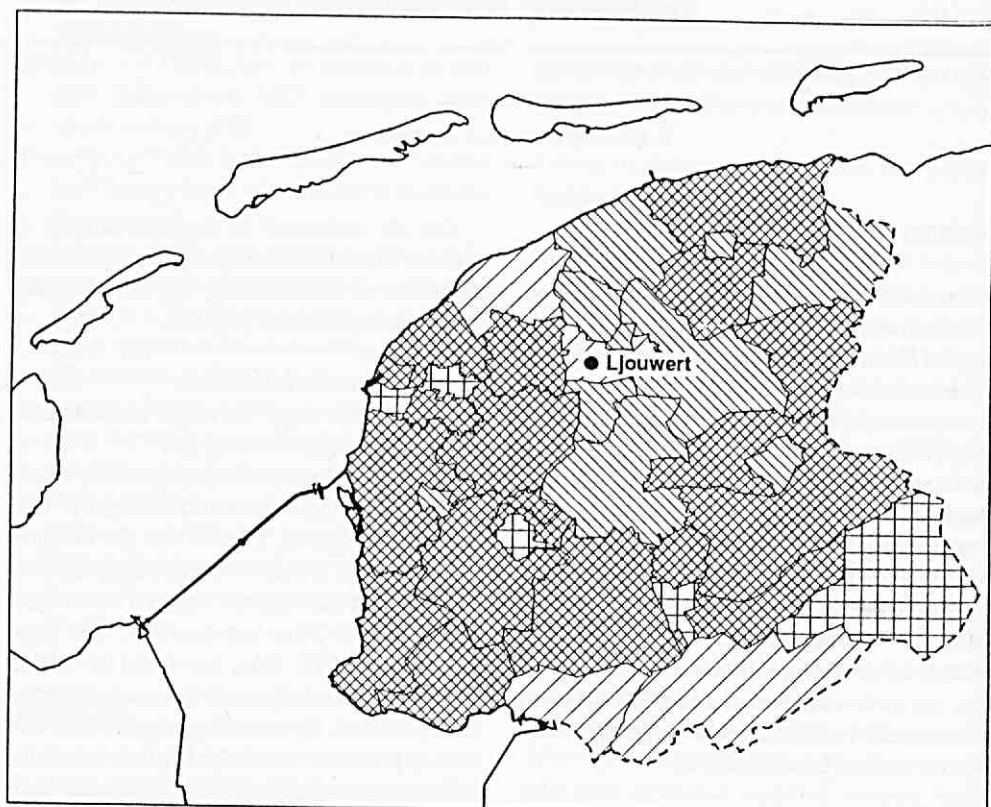
Om dit onderzoek in de juiste context te plaatsen wordt eerst een schets van de taalsituatie en van de ontwikkeling van het tweetalig onderwijs in Friesland gegeven.

1.1 De taalsituatie in Friesland

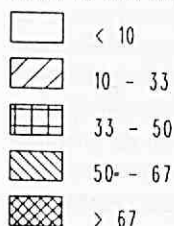
Friesland is de enige provincie in Nederland met een eigen (geschreven) taal.

Wat betreft het bereik en de spreiding van de taal kan verwezen worden naar de survey 'Taal yn Fryslân' (Gorter, Jelsma, Van der Plank & De Vos, 1984). Uit dit onderzoek blijkt, dat van de 600.000 inwoners van de provincie Friesland 94% Fries kan verstaan, 73% Fries kan spreken, 65% Fries kan lezen en slechts 10% Fries kan schrijven; 55% spreekt het Fries als moedertaal. De spreiding van de Friese taal over de provincie wordt duidelijk op het als Figuur 1 opgenomen kaartje dat gebaseerd is op deze survey¹.

Het kaartje laat een gevarieerd beeld zien: in de helft van de Friese gemeenten spreekt meer dan de helft van de inwoners thuis Fries, in Ooststellingwerf en in de kleinere steden spreken tussen één derde en de helft van de inwoners thuis Fries, terwijl in de gemeenten Het Bildt, Leeuwarden, Weststellingwerf en Lemsterland tussen de 10% en één derde van de inwoners thuis Fries spreekt. Op de Waddeneilanden wordt door minder dan 10% van de bevolking thuis Fries gesproken. Een dergelijke spreiding van de Friese taal heeft als gevolg dat het aandeel van Friestalige en niet-Friestalige leerlingen sterk varieert op de basisscholen in Friesland (Inspectie van het onderwijs 1989). Mede onder invloed van demografische ontwikkelingen is er de laatste decennia een sterke toename van gemengdtalige basisscholen in Friesland. Deze verschuiving wordt ook geconstateerd in 'Taal yn Fryslân' (Gorter et al., 1984: 15): "in nivellearring tusken stêd en plattelân: de stêden binne mear en it plattelân minder 'Frysk' wurden." ("een nivellering tussen stad en platteland: de steden zijn meer en

Frisian as first language (% of population)

 5 km

Source: Gorfer et al. (1988) with adaptations

processed by means of Arc/Info (GIS)

Province Friesland, Dalobank/Cartography

Figuur 1. The language situation in Friesland (1980)

het platteland is minder 'Fries' geworden.”)

Het Fries functioneert niet alleen als de taal van thuis en in het onderwijs, maar ook in de verschillende domeinen. Er is sprake van een levendige Friese literatuur. Jaarlijks verschijnen er 80 tot 100 boeken, waarvan 20 kinderboeken. Er bestaat een succesvol professioneel theatergezelschap, 'Tryater', dat zowel het wereldrepertoire speelt als eigen producties over het voetlicht brengt. Vrijwel elk dorp heeft een amateurtoneelvereniging die Friese stukken opvoert.

De regionale zender 'Omrop Fryslân' ver-

zorgt 53 uur per week Friese radio-uitzendingen en dagelijks een uur Friese televisie. In de beide regionale dagbladen worden dagelijks enige redactionele stukken in het Fries gepubliceerd, terwijl ongeveer 25% van alle familieberichten geheel of gedeeltelijk in het Fries gesteld zijn.

De Friese taal wordt voor hen die de provincie Friesland bezoeken, zichtbaar door de tweetalige plaatsnaamborden en Friese plaatsnamen op de bewegwijzering. Het gebruik van het Fries door de gemeenten en de provinciale overheid gaat echter verder: sinds de Tweede Wereldoorlog is de traditie gegroeid, dat het-

geen tijdens de vergaderingen van de gemeenteraad en van provinciale staten in het Fries gezegd wordt, in het Fries genotuleerd wordt. De burgers hebben het recht Fries te gebruiken in contact met de overheden, inclusief in contacten met de rechterlijke macht². Bovendien heeft het Fries een functie in het kerkelijk leven en in het sociale en economische leven.

1.2 Tweetalig basisonderwijs in Friesland

Tweetalig onderwijs in Friesland heeft een lange traditie. Na een schuchter begin als onderwijs buiten schooltijd tussen 1907 en 1937, werd Fries onder de noemer 'streektaal in levend gebruik' in 1937 in de wet opgenomen als een facultatief onderdeel van lezen en Nederlandse taal. Vanaf 1955 mag Fries gebruikt worden als instructietaal voor het aanleren van de basisvaardigheden lezen, schrijven en rekenen, terwijl vanaf 1980 Fries in de wet opgenomen is als een verplicht vak voor alle leerlingen op de basisscholen in Friesland.

Er is een relatie tussen de invoering van Fries als een verplicht vak en de verschuiving in motieven voor het onderwijs in het Fries. In de periode tot 1970 werd het onderwijs in het Fries onderbouwd met pedagogische motieven: de school had tot taak de Friestalige leerlingen in de moedertaal op te vangen met het doel het leren van het Nederlands te vergemakkelijken (transitie). Gaandeweg werd het culturele motief voor het onderwijs in het Fries meer beklemtoond. In het rapport van de Commissie Friese-Taalpolitiek (Ministerie van CRM, 1970) wordt aangegeven, dat juist de Friese taal in overheersende mate bepalend is voor het specifieke karakter van de Friese cultuur. Deze opvatting heeft uiteindelijk geleid tot wijziging van de Lager-Onderwijswet, waardoor het Fries met ingang van 1980 een verplicht vak is geworden op de basisscholen in Friesland.

Door de invoering van Fries als gewoon vak voor alle leerlingen op de basisscholen in Friesland is de algemene doelstelling van het tweetalig onderwijs in Friesland verschoven van het beheersen van de dominante taal (transitie) naar blijvende tweetaligheid. Terwijl vóór 1980 het onderwijs in het Fries vooral gericht was op de Friestalige leerlingen en met name bedoeld om deze leerlingen met behulp van het Fries goed Nederlands te leren, is dit onderwijs thans bedoeld om zowel de Friesta-

lige als de niet-Friestalige leerlingen beide schooltalen, Nederlands en Fries, goed te leren beheersen. Voor beide talen zijn identieke kerndoelen vastgesteld.

2 Vraagstelling en opzet van het onderzoek

Het onderzoek 'Taalpeiling yn Fryslân' is gericht op het verwerven en interpreteren van empirische gegevens teneinde een bijdrage te leveren tot de evaluatie van het tweetalig onderwijs in Friesland zoals aangegeven in de inleiding. Deze gegevens kunnen gebruikt worden om uitspraken te doen over de relatie tussen de kerndoelen Fries en Nederlands en de onderwijspraktijk in Friesland. Op grond van deze overwegingen zijn onder andere de volgende vraagstellingen geformuleerd:

- 1 Wat is het niveau van de taalvaardigheid Fries en Nederlands van zowel Friestalige als Nederlandstalige leerlingen aan het eind van de basisschool in Friesland?
- 2 In hoeverre is er sprake van overeenkomsten en verschillen tussen de gemeten taalvaardigheid Nederlands op de basisscholen in Friesland en de resultaten van het taalpeilingsonderzoek van PPON?

De opzet van het onderzoek 'Taalpeiling yn Fryslân' is sterk bepaald door de vormgeving van de eerste taalpeiling van de Periodieke Peiling van het OnderwijsNiveau (PPON) (Zwarts, 1990), die gericht is op de beheersing van de vier vaardigheden luisteren, lezen, spreken en schrijven. Voor het meten van het niveau van de beheersing van het Nederlands is een selectie gemaakt uit de toetsen die ontwikkeld zijn voor de eerste taalpeiling einde basis-onderwijs. De projectleiding van PPON heeft ons de data van de gekozen toetsen beschikbaar gesteld. Hierdoor was het mogelijk de resultaten op de desbetreffende toetsen voor Nederlands van leerlingen in Friesland te vergelijken met de resultaten van de leerlingen in Nederland als geheel. Analooq aan deze toetsen voor Nederlands zijn voor Fries gelijkwaardige toetsen ontwikkeld; daarnaast is voor Fries een meerkeuze cloze-toets ontwikkeld. Naast globale toetsen voor de vier taalvaardigheden zijn deelvaardigheidstoetsen afgenomen voor tech-

nisch lezen en voor spelling. Bovendien heeft elke leerling van zichzelf aangegeven in hoeverre hij/zij Fries kan verstaan, lezen, spreken en schrijven (gerapporteerd taalgedrag).

Van de taalvaardigheden is in de eerste plaats het feitelijke beheersingsniveau aan het einde van de basisschool vastgesteld. De analyse van de gegevens heeft betrekking op de samenhang tussen de gemeten taalvaardigheid en twee groepen onafhankelijke variabelen. Als leerlingkenmerken zijn in de analyse betrokken de thuistaal van de leerling en het geslacht; als schoolkenmerken de taalomgeving van de school, de sociaal-economische status van de school, het gebruikte onderwijsleerpakket voor Nederlands en het onderwijsaanbod voor Fries (inclusief het gebruik van Fries als voertaal).

Aan het onderzoek hebben 48 (van de ruim 500) basisscholen in Friesland deelgenomen, ingedeeld naar het percentage Friestalige leerlingen:

- Categorie A: 10%-25% Friestalige leerlingen (8 scholen);
- Categorie B: 45%-55% Friestalige leerlingen (10 scholen);
- Categorie C: 75%-90% Friestalige leerlingen (16 scholen).

Het gemeenschappelijk kenmerk van deze scholen is, dat Fries tussen de 10% en 30% van de onderwijstijd als voertaal gebruikt wordt en dat gemiddeld drie kwartier per week onderwijs in het Fries als vak gegeven wordt. Daarnaast zijn twee categorieën scholen onderscheiden die gekenmerkt worden door een afwijkend onderwijsaanbod:

- Categorie A': 10%-25% Friestalige leerlingen; op deze scholen wordt Fries niet als voertaal gebruikt (9 scholen);
- Categorie C': 75%-90% Friestalige leerlingen; op deze scholen wordt twee maal zoveel tijd aan Fries als vak besteed als op de scholen in categorie C (5 scholen).

In verband met de celgrootte zijn alleen scholen met tenminste 10 leerlingen in groep 8 in het onderzoek betrokken. De selectie op basis van deze criteria heeft tot gevolg, dat van het onderzoek uitgesloten zijn zowel de scholen met heel weinig Friestalige leerlingen (bijvoorbeeld op de Friese waddeneilanden en in de

Stellingwerven) als de (meestal kleine) scholen die het Fries als instructietaal gebruiken bij het aanleren van de basisvaardigheden lezen, schrijven en rekenen.

De schriftelijke toetsen zijn gemaakt door 788 leerlingen, te weten 426 Friestalige en 362 Nederlandstalige leerlingen. De mondelinge toetsen zijn gemaakt door een steekproef uit deze leerlingen.

3 Resultaten

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de toetsresultaten op de diverse deelvaardigheden. Zoals reeds in de inleiding is aangegeven, wordt de nadruk gelegd op de beheersing van het Nederlands door de leerlingen in Friesland in vergelijking met de leerlingen in Nederland als geheel.

De gemiddelde scores van zowel de Friestalige en Nederlandstalige leerlingen als van de leerlingen van de onderscheiden categorieën basisscholen worden vergeleken met de resultaten van de leerlingen die in het peilingsonderzoek van PPOON de desbetreffende toets hebben gemaakt.

3.1 De beheersing van het Nederlands

3.1.1 Luistervaardigheid

Voor het toetsen van de luistervaardigheid Nederlands is gebruik gemaakt van een gedeelte van de toets 'Luisteren naar rapporterende teksten' van het PPOON-onderzoek (PPOON, 1991: 41-42). De toets bestaat uit de volgende onderdelen:

- 1 Vier open kennisvragen over een mededeling betreffende een afgelaste circusvoorstelling.
- 2 Twee meerkeuzevragen en een open vraag betreffende een nieuwsbericht.
- 3 Het maken van een korte samenvatting over een informatiebericht, waar twee elementen in voor moeten komen.

De maximumscore is 9 punten.

Uit de variantie-analyse blijkt dat de variabelen thuistaal ($F=3.651$, $df=1,564$, $p=.057$) en taalomgeving ($F=.578$, $df=2,564$, $p=.562$) geen significante verschillen laten zien. Dit betekent, dat er geen verschil is tussen de resultaten

van de Friestalige leerlingen (7.23) en van de Nederlandstalige leerlingen (7.42): gemiddeld wordt in beide groepen 80% van de opgaven goed gemaakt. Ook de categorieën die qua taalomgeving het verst uit elkaar liggen, vertonen geen verschil: de Friestalige leerlingen in een overwegend Friestalige situatie (cat. C) en de Nederlandstalige leerlingen in een overwegend Nederlandstalige situatie (cat. A) scoren respectievelijk 7.30 en 7.25.

Door middel van variantie-analyse is eveneens nagegaan of de mate van het gebruik van Fries als voertaal en de tijdsinvestering voor Fries samenhangen met de resultaten van de leerlingen op het gebied van de luistervaardigheid Nederlands. Het blijkt dat er geen sprake is van samenhang tussen de resultaten op de toets luistervaardigheid Nederlands en de mate van het gebruik van het Fries als voertaal ($F=1.70$, $df=1,285$, $p=.681$). De leerlingen op scholen waar het Fries *niet* als voertaal gebruikt wordt (cat. A') ($n=130$), scoren met een gemiddelde van 7.31 dus *niet* significant hoger op het gebied van de luistervaardigheid Nederlands dan de leerlingen van basisscholen waar het Fries *wel* als voertaal wordt gebruikt (cat. A) ($n=159$), die een gemiddelde van 7.25 behalen. Tevens blijkt dat er geen sprake is van samenhang met de tijdsinvestering voor het vak Fries. Friestalige leerlingen op scholen waar per week tweemaal zoveel tijd aan het vak Fries besteed wordt (cat. C') ($n=50$), scoren met een gemiddelde van 7.18 *niet* significant lager dan Friestalige leerlingen op scholen in een vergelijkbare taalsituatie met een beperktere tijdsinvestering voor het vak Fries (cat. C) ($n=185$), die tot een gemiddelde score van 7.19 komen ($F=.005$, $df=1,233$, $p=.946$).

Er blijken dus geen significante verschillen te zijn tussen de Friestalige en Nederlandstalige leerlingen van de scholen van de diverse categorieën. Als we de scores nu vergelijken met het PPON-gemiddelde, dan blijkt dat er geen significant verschil bestaat tussen de resultaten van 'Taalpeiling yn Fryslân' en het PPON-onderzoek. Zowel de scores van de Friestalige (7.25) als van de Nederlandstalige leerlingen (7.36) van 'Taalpeiling yn Fryslân' blijken niet te verschillen met het PPON-gemiddelde ($F=.848$, $df=2,1006$, $p=.429$). Uit de analyse blijkt tevens dat de scores van de basisscholen

in de onderscheiden categorieën (A, A', B, C en C') niet significant verschillen ($F=.409$, $df=5,1003$, $p=.843$) van de PPON-score op deze luistervaardigheidstoets.

3.1.2 Technische leesvaardigheid

Voor het meten van de technische leesvaardigheid Nederlands is gebruik gemaakt van de Eén-Minut-Test die voor het PPON-onderzoek is ontwikkeld. Deze lijst bestaat uit 96 woorden. In het verantwoordingsrapport van de PPON-taalpeiling (Zwarts & Rijlaarsdam, 1991, p. 65 e.v.) wordt verantwoord waarom en hoe deze nieuwe toets geconstrueerd is en waarom in het PPON-onderzoek geen gebruik gemaakt is van de bestaande Eén-Minut-Test van Brus en Voeten (1973). De woordenlijst van de PPON-toets is opgenomen in het 'Voorbeeldenboek' bij 'Balans van het taalonderwijs aan het eind van de basisschool' (PPON, 1991).

Uit de variantie-analyse blijkt dat noch de thuistaal ($F=1.740$, $df=1,196$, $p=.189$) noch de taalomgeving ($F=.938$, $df=2,196$, $p=.393$) voor verschillen zorgen. In een tweede variantie-analyse is nagegaan of het gebruik van het Fries als voertaal en de tijdsinvestering voor het vak Fries samenhangen met de resultaten van de technische leesvaardigheid Nederlands. Voor het aspect gebruik van het Fries als voertaal zijn de scores van de leerlingen van de categorieën A en A' met elkaar vergeleken. Er blijkt sprake te zijn van een significante interactie-effect dat optreedt bij de variabelen thuistaal en voertaalgebruik. Uit de simple-effect analyses blijkt dat de Nederlandstalige leerlingen van categorie A met een gemiddelde van 60.10 significant hoger scoren dan de Friestalige leerlingen van deze categorie, die een score van 52.59 behalen ($F=4.62$, $df=1,124$, $p=.034$). Deze leerlingen blijken bovendien ook significant hoger te scoren dan de Nederlandstalige leerlingen van categorie A', die een gemiddelde score van 48.64 behalen ($F=11.61$, $df=1,124$, $p=.001$).

Voor het aspect tijdsinvestering voor het vak Fries zijn de scores van de leerlingen van de categorieën C en C' met elkaar vergeleken. Hoewel de leerlingen van categorie C ($n=44$) met een gemiddelde van 51.30 woorden per minuut hoger scoren dan de leerlingen van categorie C' ($n=50$) met een gemiddelde van 49.68

woorden per minuut, blijkt uit de variantie-analyse dat dit verschil niet significant is ($F=.362$, $df=1,92$, $p=.549$). Er is dus geen samenhang tussen de tijdsinvestering voor Fries en de technische leesvaardigheid Nederlands.

De gemiddelde PPON-score op technische leesvaardigheid is 53.13. Uit variantie-analyse blijkt dat noch de scores van de Friestalige noch die van de Nederlandstalige leerlingen significant verschillen van de PPON-score ($F=.434$, $df=2,1025$, $p=.648$). Ook de gemiddelde scores van de onderscheiden categorieën basisscholen verschillen niet significant van het PPON-gemiddelde ($F=1.499$, $df=5,1022$, $p=.187$).

3.1.3 Begrijpend lezen

Voor begrijpend lezen is gebruik gemaakt van een deel van de PPON-toetsen met rapporterende teksten (Folder Kinderrechtswinkel en krantebericht over vandaalgevoelige telefooncellen). De toetsen zijn opgenomen in het 'Voorbeeldenboek' bij 'Balans van het taalonderwijs aan het einde van de basisschool' (PPON, 1991).

Uit de analyse blijkt dat er binnen de categorieën A, B en C geen samenhang met de thuistaal van de leerlingen vastgesteld kan worden ($F=2.560$, $df=1,581$, $p=.110$). Ook de verschillen tussen de onderscheiden categorieën basisscholen blijken niet significant te zijn ($F=1.575$, $df=2,581$, $p=.208$).

Om na te gaan of er een samenhang is tussen de resultaten van begrijpend lezen Nederlands enerzijds en het gebruik van het Fries als voertaal en de tijdsinvestering voor het vak Fries anderzijds, zijn de resultaten van de categorie A met die van categorie A' en de resultaten van categorie C met die van categorie C' vergeleken. De resultaten van de variantie-analyse maken duidelijk dat de scores van de leerlingen van categorie A niet significant verschillen van de gemiddelde scores van de leerlingen van categorie A' ($F=.150$, $df=1,286$, $p=.699$). Dit betekent dat er geen samenhang is met de mate van voertaalgebruik Fries. Er wordt wel eens beweerd, dat de resultaten van het begrijpend lezen Nederlands negatief beïnvloed worden door een grotere tijdsinvestering voor het vak Fries. Uit de variantie-analyse blijkt echter dat

het verschil tussen de scores van de Friestalige leerlingen van categorie C', de basisscholen met een dubbele tijdsinvestering voor het vak Fries (7.51), niet significant verschilt van de scores van de leerlingen van de basisscholen van categorie C (7.74) ($F=.883$, $df=1,249$, $p=.348$). Er blijkt dus geen samenhang te zijn tussen de mate van tijdsinvestering voor het vak Fries enerzijds en de resultaten op de toets begrijpend lezen Nederlands anderzijds.

In tegenstelling tot de luistervaardigheid en de technische leesvaardigheid blijkt uit variantie-analyse dat bij begrijpend lezen zowel Friestalige als Nederlandstalige leerlingen uit het onderzoek 'Taalpeiling yn Fryslân' significant hoger scoren dan de leerlingen van het PPON-onderzoek ($F=25.134$, $df=2,1536$, $p=.000$). Uit de analyse blijkt dat alle categorieën, behalve categorie C', eveneens significant hoger scoren dan de leerlingen uit het PPON-onderzoek ($F=9.643$, $df=5,1533$, $p=.000$).

3.1.4 Spreekvaardigheid

Uit eigen waarnemingen in de onderwijspraktijk komt naar voren dat op sommige basisscholen in overwegend Friestalige situaties het produktieve mondelinge gebruik van het Nederlands niet frequent geoefend wordt. In de nota 'Haadlinen foar in taalûnderwiis op de basisskoolen yn Fryslân' (Permanente Kommisje Frysk, 1989, p. 31) wordt aangegeven dat het noodzakelijk is dat de basisscholen in Friesland een duidelijk beleid formuleren voor het voertaalgebruik binnen hun school.

Uit Zwartz (1990, p. 108) blijkt dat op de basisscholen in Nederland als geheel aan gericht spreekonderwijs gemiddeld 24 minuten per week wordt besteed. Deze cijfers beklemtonen de noodzaak van een goed voertaalbeleid binnen de basisscholen in Friesland. Als behalve bij de spreekbeurten bij andere vakgebieden geen consequent gebruik van het Nederlands als voertaal wordt geëist, betekent dit dat Friestalige leerlingen in overwegend Friestalige situaties slechts een half uur per week gericht met het produktieve mondelinge gebruik van het Nederlands bezig zijn. Het is dan ook de vraag of in dergelijke situaties wel voldoende rekening wordt gehouden met de kerndoelen voor het spreken van het Nederlands, zoals deze geformuleerd zijn in het domein 'Spreken

en luisteren' (Besluit kerndoelen 1993).

Om de spreekvaardigheid te toetsen is gebruik gemaakt van de PPNON-toets 'Vervelende mensen' (PPNON, 1991, p. 114). De leerlingen kregen bij deze taak de oproep van 'Radio Piepjong' voorgelegd om een verhaal te leven over een vervelende gebeurtenis.

De resultaten van de spreekopdracht zijn beoordeeld op een schaal van 0-200. De normtekst was vastgesteld op 100.

De Nederlandstalige leerlingen ($n=52$) van de basisscholen van de categorieën A, B en C halen met een score van 86.56 wel een hoger resultaat dan de Friestalige leerlingen ($n=54$), die 84.11 punten halen. Het verschil is echter niet significant ($F=3.156$, $df=1,100$, $p=.079$). Dit betekent dat er voor de categorieën A, B en C geen sprake is van een samenhang tussen de communicatieve spreekvaardigheid Nederlands en de variabele 'thuis taal'.

De scores van de leerlingen van de onderscheiden categorieën basisscholen liggen dicht bij elkaar. De leerlingen van categorie A ($n=36$) hebben een score van 85.44, die van categorie B ($n=34$) scoren gemiddeld 84.84 en de leerlingen van categorie C ($n=36$) behalen een score van 85.62. De verschillen zijn niet significant ($F=.123$, $df=2,100$, $p=.885$). Dit betekent dat er geen samenhang is tussen de taalomgeving van de basisscholen enerzijds en de communicatieve spreekvaardigheid Nederlands anderzijds. De leerlingen van basisscholen in een overwegend Friestalige situatie scoren op het gebied van de spreekvaardigheid Nederlands dus niet lager dan hun leeftijdgenoten van basisscholen uit een overwegend Nederlandstalige omgeving.

Ten aanzien van de mate van voertaalgebruik geeft de variantie-analyse aan dat er geen significante effecten optreden ($F=.513$, $df=1,75$, $p=.476$).

Uit de variantie-analyse die is uitgevoerd ten aanzien van de tijdsinvestering voor het vak Fries, blijkt dat er geen significante effecten optreden. Dit betekent dat er geen samenhang is tussen de mate van tijdsinvestering voor het vak Fries en het niveau van communicatieve spreekvaardigheid Nederlands.

De gemiddelde PPNON-score is 85.36. Als de gemiddelde scores van de Friestalige (84.21) en Nederlandstalige leerlingen (86.60)

met de PPNON-score vergeleken worden, dan blijkt dat noch de resultaten van de Friestalige leerlingen noch die van de Nederlandstalige leerlingen significant verschillen van de gemiddelde score van de leerlingen uit het PPNON-onderzoek ($F=.403$, $df=2,287$, $p=.669$). Ook de scores van de leerlingen van de onderscheiden categorieën basisscholen zijn vergeleken met de resultaten van het PPNON-onderzoek. De uitgevoerde variantie-analyse geeft aan dat geen van de categorieën basisscholen van 'Taalpeiling yn Fryslân' significant verschilt van de gemiddelde score van het PPNON-onderzoek ($F=.205$, $df=5,284$, $p=.960$). Dit betekent dat leerlingen van basisscholen in een overwegend Friestalige situatie op het gebied van de spreekvaardigheid Nederlands niet lager scoren dan hun leeftijdgenoten van basisscholen uit een overwegend Nederlandstalige omgeving.

Een nadere beschouwing van de gemiddelde scores laat zien dat zowel het PPNON-gemiddelde als de gemiddelde scores van de Friestalige en Nederlandstalige leerlingen in alle categorieën beneden de normscore van 100 liggen. Op grond van deze constatering kan de vraag gesteld worden of er in het basisonderwijs voldoende aandacht is voor de communicatieve spreekvaardigheid zoals omschreven in de kerndoelen Nederlandse taal.

3.1.5 Spellingsvaardigheid

Het door ons gebruikte deel van de toets voor de spellingsvaardigheid Nederlands is in het peilingsonderzoek van PPNON door 720 leerlingen gemaakt. De gecorrigeerde score van deze leerlingen is 10.08. In 'Taalpeiling yn Fryslân' is deze toets gemaakt door 783 leerlingen.

Uit de analyse blijkt dat de Friestalige leerlingen in de categorieën A, B en C ($n=338$) een gemiddelde score van 9.97 behalen. De Nederlandstalige leerlingen in deze categorieën ($n=255$) scoren gemiddeld 10.07. Er is dan ook geen sprake van samenhang met de variabele thuis taal ($F=.430$, $df=1,587$, $p=.515$). Uit de analyse blijkt dat ook bij de variabele taalomgeving geen sprake is van een significant effect ($F=.664$, $df=2,587$, $p=.515$). Het voorgaande betekent dat er bij de categorieën A, B en C geen samenhang is tussen de variabelen thuis taal en taalomgeving enerzijds en de resultaten

van de toets spellingsvaardigheid Nederlands anderzijds.

Uit de analyse blijkt eveneens dat er geen enkele samenhang is tussen de spellingsvaardigheid Nederlands en het gebruik van het Fries als voertaal ($F=1.100$, $df=1,287$, $p=.295$). Ook de tijdsinvestering voor het vak Fries blijkt niet samen te hangen met de spellingsvaardigheid Nederlands ($F=.076$, $df=1,251$, $p=.782$).

Uit variantie-analyse van de resultaten blijkt dat de scores van zowel de Friestalige als de Nederlandstalige leerlingen van het onderzoek 'Taalpeiling yn Fryslân' niet significant verschillen van de gemiddelde score van de leerlingen van het PPON-onderzoek ($F=.851$, $df=2,1501$, $p=.427$).

Ook de scores van de onderscheiden categorieën basisscholen zijn vergeleken met de resultaten van het PPON-onderzoek. Uit de analyse blijkt dat geen enkele categorie van basisscholen van het onderzoek 'Taalpeiling yn Fryslân' significant verschilt van het gemiddelde resultaat van de leerlingen die aan het PPON-onderzoek hebben deelgenomen ($F=.707$, $df=5,1498$, $p=.619$).

3.1.6 Communicatieve schrijfvaardigheid

Uit Zwarts (1990, p. 35) blijkt dat volgens de leerkrachten in de basisschool per week ongeveer 25 minuten aan schrijfvaardigheid van zakelijke teksten (stellen) wordt besteed. Dat komt neer op 6% van de totale tijd die per week aan taalonderwijs wordt besteed. Aan het spellingsonderwijs wordt daarentegen per week 20% (83 minuten) van de beschikbare tijd voor taalonderwijs besteed. Kennelijk hechten leerkrachten een grotere waarde aan spellingsvaardigheid dan aan communicatieve schrijfvaardigheid.

Voor het onderdeel communicatieve schrijfvaardigheid is gebruik gemaakt van de toets 'Smikkelreep', opgenomen in het 'Voorbeeldenboek' bij 'Balans' (PPON, 1991, p. 95). De leerlingen moeten in een briefje aan de fabrikant van de smikkelrepen beargumenteren dat zij recht hebben op een reclame-aanbieding.

De resultaten van de schrijfopdracht zijn beoordeeld op een schaal van 0 - 200. De aangeboden normtekst was vastgesteld op 100.

Hoewel de Nederlandstalige leerlingen van de categorieën A, B en C ($n=96$) met een gemiddelde van 104.24 hoger scoren dan de Friestalige leerlingen ($n=100$) met een gemiddelde van 97.93, is dit verschil niet significant ($F=2.074$, $df=1,190$, $p=.151$). Ook de taalomgeving levert geen significant verschil op ($F=.027$, $df=2,190$, $p=.973$).

Ten aanzien van de mate van gebruik van het Fries als voertaal blijkt uit de variantie-analyse dat de Nederlandstalige leerlingen van categorie A', basisscholen waar het Fries niet als voertaal gebruikt wordt, het laagst scoren met een gemiddelde van 89.47. De Friestalige leerlingen van deze categorie daarentegen scoren met een gemiddelde van 105.00 het hoogst. Uit de analyse blijkt echter dat er geen significante hoofdeffecten en interactie-effecten optreden ($F=.564$, $df=1,117$, $p=.733$).

Ten aanzien van de tijdsinvestering blijken de Friestalige leerlingen van categorie C met een gemiddelde van 100.12 hoger te scoren dan de Friestalige leerlingen van categorie C', die een gemiddelde score van 98.45 behalen. Uit de variantie-analyse blijkt echter dat het verschil niet significant is ($F=.067$, $df=1,91$, $p=.796$). Dit betekent dat er eveneens geen samenhang is met de tijdsinvestering voor het vak Fries.

Uit de variantie-analyse blijkt dat de gemiddelde scores van de Friestalige en de Nederlandstalige leerlingen in Friesland niet significant afwijken van de gemiddelde score van 9.65 van het PPON-onderzoek ($F=.395$, $df=2,476$, $p=.674$).

De scores van de in 'Taalpeiling yn Fryslân' onderscheiden categorieën basisscholen zijn vergeleken met de resultaten van het PPON-onderzoek. Uit de variantie-analyse blijkt dat geen van de categorieën significant verschilt van het landelijke gemiddelde, zoals gemeten in het PPON-onderzoek ($F=.393$, $df=5,473$, $p=.854$).

3.2 De taalvaardigheid Fries

Voor een goed begrip van de resultaten met betrekking tot de taalvaardigheid Fries is het noodzakelijk de volgende gegevens in de beschouwing te betrekken. De tijdsinvestering voor Fries blijft op de meeste basisscholen beperkt tot 45 minuten per week. Een rekensom

leert, dat onderwijs in het vak Fries in de groepen 3 tot en met 8 gedurende 45 minuten per week leidt tot een totale tijdsinvestering van 180 uur gedurende de gehele basisschoolperiode. Dat is nauwelijks 3% van de totale onderwijstijd van de groepen 3 tot en met 8. Een tweede gegeven dat van belang is, betreft het toepassen van differentiatie in doelstellingen. Hoewel het percentage gemengdtalige scholen sterk is toegenomen, blijkt dat 70% van de basisscholen in Friesland geen differentiatie in doelstellingen tussen Friestalige en niet-Friestalige leerlingen voor het onderwijs in het Fries toepast. Bovendien maken de scholen voor Fries geen onderscheid tussen technisch en begrijpend lezen.

Voor de resultaten van de taalvaardigheid Fries volstaan wij met een overzicht van de taakstelling en het feitelijke niveau van de taalvaardigheid Fries van de leerlingen aan het einde van de basisschool. De taakstelling is gebaseerd op de algemene doelstelling van de kerndoelen Fries dat zowel de Friestalige als de niet-

Friestalige leerlingen het Fries doelmatig moeten kunnen gebruiken in situaties die zich in het dagelijks leven voordoen. In Tabel 1 zijn de taakstelling en de conclusies ten aanzien van het niveau van de beheersing van de deelvaardigheden Fries weergegeven.

Op grond van het beoordelingscriterium dat de leerlingen in dagelijks voorkomende situaties het Fries doelmatig moeten kunnen gebruiken (geconcretiseerd in de door ons gebruikte toetsen), is er sprake van een behoorlijk niveau van beheersing van de luistervaardigheid en het begrijpend lezen door beide groepen leerlingen. Ten aanzien van de communicatieve spreekvaardigheid is alleen bij de Friestalige leerlingen sprake van een behoorlijk niveau. Het niveau van de spreekvaardigheid van Nederlandstalige leerlingen is laag. De deelvaardigheden technisch lezen, spelling en communicatieve schrijfvaardigheid worden door beide groepen leerlingen slechts in geringe mate beheerst. Dit betekent dat er sprake is van een grote discrepantie tussen de geformuleerde

Tabel 1
Taakstelling en feitelijk niveau van de taalvaardigheid Fries

Taakstelling	Friestalige leerlingen	Nederlandstalige leerlingen	Conclusie
<i>Luisteren:</i> Een schoolradio-programma kunnen volgen	88% van de opgaven goed beantwoord	83% van de opgaven goed beantwoord	goed niveau
<i>Technisch lezen:</i> parallel aan deciel 5 groep 8 van de Nederlandse EMT (75-77 woorden) (Brus & Voeten 1973)	58.74 woorden; deciel 1 van groep 8	47.85 woorden; deciel 1 van groep 8	laag niveau
<i>Begrijpend lezen:</i> 70% van de opgaven van de leestekst en de cloze-toets	73% van de leestekst en 76% van de cloze-toets goed beantwoord	69% van zowel de leestekst als de cloze-toets goed beantwoord	behoorlijk niveau
<i>Spreekvaardigheid:</i> normscore van 100 op de spreekvaardigheidstoets	20% van de leerlingen heeft een score van 100 of hoger; 40% heeft een score in de range van 90-100	70% van de leerlingen heeft een score lager dan 90	Nederlandstalige leerlingen een laag niveau; Friestalige leerlingen een behoorlijk niveau
<i>Spelling:</i> beheersing 11 spellingsgevallen van de toets	50% van de fout gespelde woorden wordt herkend	45% van de fout gespelde woorden worden herkend	laag niveau
<i>Schrijfvaardigheid:</i> normscore van 100 op de schrijfvaardigheidstoets	score van 61.0	score van 56.8	laag niveau

kerndoelen voor de Friese taal en de feitelijke taalvaardigheid Fries van zowel Friestalige als Nederlandstalige leerlingen.

Uit de analyses van technisch lezen Fries blijkt dat met name bij Nederlandstalige leerlingen het gebruik van het Fries als voertaal een positief effect heeft op de technische leesvaardigheid Fries. Nederlandstalige leerlingen op basisscholen waar het Fries niet als voertaal gebruikt wordt, scoren significant lager dan Nederlandstalige leerlingen op basisscholen in een vergelijkbare taalsituatie waar het Fries wel als voertaal een plaats heeft. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat door het gebruik van het Fries als voertaal de woordenschat van de leerlingen vergroot wordt, waardoor een snellere woordherkenning mogelijk gemaakt wordt. Dit gegeven komt overeen met een onderzoek naar de resultaten van het onderwijs in het Baskisch (Sierra & Olaziregi, 1991). Uit dat onderzoek blijkt dat het onderwijsmodel waarin het Baskisch alleen als vak wordt onderwezen geen hoge resultaten voor de taalbeheersing Baskisch oplevert. Met name het gebruik van de tweede taal als voertaal zorgt voor een betere ontwikkeling van de vaardigheid in de tweede taal.

4 Slotbeschouwing

Uit het onderzoek 'Taalpeiling yn Fryslân' blijkt, dat zowel de Friestalige als de Nederlandstalige leerlingen in Friesland aan het einde van de basisschool hetzelfde niveau van taalbeheersing in het Nederlands bereiken als de leerlingen op de basisscholen in Nederland als geheel. Deze conclusie is een bevestiging van conclusies uit eerder en elders verricht onderzoek naar de beheersing van het Nederlands van Friestalige kinderen (Wijnstra, 1976) resp. van dialectsprekende kinderen (Kuijper, Stijnen & Van den Hoogen, 1983) en van Turkse kinderen in Nederland (Teunissen, 1986). Deze conclusie vindt bevestiging in buitenlandse literatuur over de samenhang tussen onderwijs in de minderheidstaal en de beheersing van de meerderheidstaal: "Data from bilingual programmes all over the world show that instruction through the minority language does not hinder children's academic development in

the majority language" (Cummins, 1989, p. 21).

Uit ons onderzoek blijkt, dat de resultaten van de taalbeheersing Fries minder positief te noemen zijn. Hoewel de kerndoelen voor Fries volledig parallel geformuleerd zijn aan de kerndoelen voor Nederlands, blijkt uit het onderzoek 'Taalpeiling yn Fryslân', dat noch de Friestalige leerlingen noch de Nederlandstalige leerlingen op de basisscholen in Friesland deze kerndoelen aan het einde van de basisschool in voldoende mate bereiken.

De verklaring voor dit verschil in niveau van taalbeheersing tussen Nederlands en Fries is te vinden in de in het schoolwerkplan geformuleerde doelstellingen en in de gebruikelijke tijdsinvestering voor Fries. Verreweg de meeste basisscholen in Friesland besteden niet meer dan één klokuur per week aan Fries als vak, waarbij de aandacht vooral uitgaat naar lezen. Door deze aanpak kunnen de leerlingen aan het einde van de basisschool uiteraard niet in alle vier de taalvaardigheden in beide schooltalen hetzelfde niveau bereiken. Vastgesteld moet worden, dat het tweetalig onderwijs in Friesland nog niet gericht is op het bereiken van volledige tweetaligheid.

Om te komen tot verantwoord tweetalig onderwijs in Friesland is het noodzakelijk een raamplan voor een geïntegreerde benadering van het onderwijs in het Nederlands en in het Fries te ontwikkelen. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van het reeds ontwikkelde raamplan voor een geïntegreerde methode voor NT1- en NT2-onderwijs (Sijstra, 1994). In bedoeld raamplan moet in elk geval aandacht besteed worden aan de volgende aspecten:

- (heterogene) beginsituatie op school- en klassenniveau
- toepassing van modellen voor tweetalig onderwijs
- transfer Nederlands-Fries: samenhang moedertaalonderwijs en memmetaalonderwijs
- woordenschat Nederlands en Fries
- beleid t.a.v. allochtone leerlingen

Onder invloed van demografische ontwikkelingen in de laatste decennia (migratie en 'gemengde' huwelijken) zijn er in Friesland vrijwel geen homogeen Friestalige gebieden of

plaatsen meer, maar ook geen homogeen niet-Friestalige gebieden of plaatsen. Als gevolg van deze ontwikkelingen kennen alle basisscholen in meer of mindere mate een gemengd-talig samengestelde schoolbevolking, variërend van minder dan 20% Friestalige leerlingen tot meer dan 80% Friestalige leerlingen. Uit De Jong (1986) blijkt echter, dat scholen tot nu toe nauwelijq differentieren op grond van de thuistaal van de leerlingen. In het raamplan moeten derhalve verschillende modellen van tweetalig onderwijs uitgewerkt worden voor de verschillende taalsituaties. Gemeenschappelijk kenmerk van deze modellen is, dat het vak Fries en het vak Nederlands in dezelfde klas zowel op het niveau van moedertaalonderwijs als op het niveau van tweede-taalonderwijs functioneren. De samenstelling van de schoolbevolking naar thuistaal is hierbij richtinggevend voor de mate waarin Fries en Nederlands als moedertaal resp. als tweede taal onderwezen worden. Dit vraagt om een geïntegreerde benadering van het taalonderwijs, gericht op het verwerven van alle taalvaardigheden in beide talen. Hierbij kan en moet nadrukkelijk gebruik gemaakt worden van didactische mogelijkheden gericht op transfer tussen beide talen. Basisvaardigheden kunnen in beginsel in één van beide talen aangeleerd worden en vervolgens hun toepassing vinden in de andere taal. Bovendien moet de didactiek erop gericht zijn, dat niet-taalgebonden vaardigheden die in de ene taal geleerd zijn, tevens toegepast worden in de andere taal.

De uitbreiding van de woordenschat vormt een belangrijk aspect van de taalontwikkeling van jonge kinderen (zie ook Leseman & Şahin, dit nummer). Een uitgebreide en adequate woordenschat is een noodzakelijke voorwaarde voor schoolsucces en voor het functioneren in de tweetalige maatschappij. In het basisonderwijs zou aandacht besteed moeten worden aan het systematisch verwerven van een basiswoordenschat in beide talen.

Ten slotte is het van belang expliciet aandacht te besteden aan het onderwijs aan allochtone leerlingen. Ook in Friesland is sprake van een toename van het aantal allochtone leerlingen, die in de komende jaren steeds verder verspreid over de provincie deel zullen nemen aan het onderwijs. Tot nu toe is noch in het regionale on-

derwijsbeleid noch in de didactiek noch in de materiaalontwikkeling rekening gehouden met de aanwezigheid van allochtone leerlingen. Het is voor een evenwichtige ontwikkeling van het taalonderwijs in Friesland van groot belang, dat op beleidsniveau en op schoolniveau een antwoord geformuleerd wordt op de vraag of de verplichting onderwijs in het Fries te geven ook voor allochtone leerlingen moet gelden en zo ja, aan welke voorwaarden dit onderwijs dan zou moeten voldoen.

Noten

- 1 Na het afsluiten van het manuscript van dit artikel is een nieuw survey gepubliceerd in 'Taal yn Fryslân op 'e nij besjoen' (Gorter & Jonkman, 1995). De actuele cijfers over de taalbeheersing Fries luiden: 94% van de inwoners kan Fries verstaan, 74% kan Fries spreken, 65% kan Fries lezen en 17% kan Fries schrijven.
- 2 Deze gegroeide praktijk is in 1995 gecodificeerd in de Algemene Wet Bestuursrecht (hoofdstuk 2) en in de Wet Gebruik Friese taal in het Rechtsverkeer.

Literatuur

- Besluit kerndoelen (1993). *Besluit van 4 mei 1993, houdende vaststelling van de kerndoelen basisonderwijs (Besluit kerndoelen basisonderwijs)*. Staatsblad 264.
- Brus, B. Th., & Voeten, M. J. M. (1973). *Eén-Minut-Test. Verantwoording en handleiding*. Nijmegen: Berkhout.
- Cummins, J. (1989). Language and literacy acquisition in bilingual contexts. In *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 10, 17-31.
- Gorter, D., Jelsma, G. H., Plank, P. H. van der, & Vos, K. de (1984). *Taal yn Fryslân. Undersyk nei taalgedrach en taalhôlding yn Fryslân*. Ljouwert: Fryske Akademy.
- Inspectie van het onderwijs (1989). *Het onderwijs in het Fries op de basisschool: stand van zaken 1988-1989. Een kwantitatief inspectieonderzoek naar het onderwijs in het Fries op de basisscholen in Friesland*. Zoetermeer.
- Jong, S. de (1986). *Het onderwijs in het Fries nader bekeken*. Inspectierapport nr. 2. Den Haag: Staatsdrukkerij.

- Jong, S. de, & Riemersma, A. M. J. (1994). *Taalpeiling yn Fryslân. Onderzoek naar de beheersing van het Fries en het Nederlands aan het einde van de basisschool*. Academisch proefschrift KUB, Tilburg. Ljouwert: Fryske Akademy.
- Kuijper, H., Stijnen, S., & Hoogen, J. van den (1983). *Onderwijs tussen dialect en standaardtaal*. Nijmegen: NCDN.
- Ministerie van C.R.M. (1970). *Rapport van de Commissie Friese-taalpolitiek*. Den Haag.
- Permanente Kommissje Frysk (1989). *Haadlinen foar it taalûnderwiis op de basisskoallen yn Fryslân*. Ljouwert.
- PPON (1991). *Balans van het taalonderwijs aan het einde van de basisschool. Voorbeeldenboek*. Arnhem: CITO.
- Sierra, J., & Olaziregi, I. (1991). *E.I.F.E.3. Influence of factors on the learning of Basque. Study of the models A, B and D in second year Basic General Education*. Gasteiz, Spain: Central Publications Service of the Basque Government.
- Sijtsma, J. M. (1994). *Taal voor iedereen. Raamplan voor een geïntegreerde NT1/NT2-methode voor de basisschool*. 's Hertogenbosch: K.P.C.
- Teunissen, J. M. F. B. G. (1986). *Eén school, twee talen. Een onderzoek naar de effecten van een tweetalig-bicultureel onderwijsprogramma voor Marokkaanse en Turkse leerlingen op basisscholen in Enschede*. Academisch proefschrift. Utrecht: RUU.
- Wijnstra, J. M. (1976). *Het onderwijs aan van huis uit Friestalige kinderen. Verslag van een evaluatieonderzoek in een meertalige regio*. Academisch proefschrift. Den Haag: SVO.
- Zwarts, M. (1990). *Balans van het taalonderwijs aan het einde van de basisschool*. PPON-reeks nr. 2. Arnhem: CITO.
- Zwarts, M., & Rijlaarsdam, G. (red.) (1991). *Verantwoording van de taalpeiling einde basisonderwijs 1988*. Arnhem: Cito.

Auteurs

S. de Jong is inspecteur van het basis- en (voortgezet) speciaal onderwijs in Friesland.

Adres: Rijksinspectiekantoor (RIK), Postbus 933, 8901 BS Ljouwert/Leeuwarden.

A. M. J. Riemersma is hoofd van de Halbertsma-Akademy (lerarenopleidingen Fries van de NHL en de CHN te Leeuwarden) en stafmedewerker van het 'Berie foar it Frysk', adviesorgaan van Gedeputeerde Staten van Friesland inzake het Friese-taalbeleid.

Adres: Berie foar it Frysk, Postbus 20120, 8900 HM Ljouwert/Leeuwarden.

Abstract

Language Assessment in Friesland

S. de Jong & A. M. J. Riemersma, Pedagogische Studiën, 1996, 73, 291-302.

The study 'Language Assessment in Friesland' ('Taalpeiling yn Fryslân') aims to establish the level of fluency attained in both of the languages used in schools in Friesland. The formal organization of the study is largely based on the model employed in the national survey 'Periodical Assessment of Educational Levels' (PPON). By consequence of this approach, a comparison of the results of both research projects has become possible. The analysis of the results shows that there is no connection between the level of the pupil's fluency in Dutch and either the language spoken in the pupil's home or the language environment of the school he or she attends. The pupil's results with regard to oral and reading comprehension in Frisian can be considered satisfactory. Their performance in the areas of basic (technical) reading and spelling was insufficient and remained behind the desired level with regard to speaking and writing.